İslam Mezhepleri Bağlamında
Balıkesirli İslam Âlimi İmam Birgivi'nin Ehl-İ Sünnet Algısı ve Vehhabilik/Selefilikle Suçlanmasının Günümüze Yansımaları

Mehmet DALKILIÇ*

Özet

Balıkesirli büyük Türk bilgini İmam Birgivî (Birgili) Mehmed Efendi (929–81/1523–73) fıkıhta Hanefî, itikadda ise Mâtürîdî'dir. Biyografisinden bahseden bütün kaynaklar, onun Osmanlılar döneminde yetişmiş seçkin bir âlim, dinî ve ahlâkî şahsiyeti bakımından mükemmel bir insan olduğunu belirtir. Ancak Vehhabi/Selefiyye eğilimli kişilerin bilerek ya da bilmeden İmam Birgivî'nin bid'ata karşı tutumundan hareketle sürekli istismar ettikleri bir vakıadır. İmam Birgivî'nin yaşadığı dönemin tarihî, dinî, içtimaî ve ilmî durumu dikkate alındığında İslam'ın özünde olmayan fakat sonradan ortaya çıkan ve İslam'dan imiş gibi kabul edilen bazı yanlış uygulamalara karşı tutumu anlaşılacaktır. Bu yüzden günümüzde onu "Vehhabi/Selefiyye istismarında bir Mâtürîdî alimi" ifadesi ile tanımlamak isabetli olur kanaatindeyim. Birgivî'nin, Ehl-i Sünnetin Mâturîdîyye mezhebinden olduğuna dair hiçbir şüpheye mahal vermeyecek kadar kesin, istikrarlı ve açık beyanları bulunmaktadır. Buna rağmen İmam Birgivî'nin ısrarla Vehhabi zihniyetliler tarafından istismar konusu halinde gündemde tutulması manidardır. Bu bağlamda İmam Birgivî'nin eserlerine veya eserlerinde geçen görüş ve ifadelere yapılan yorumlar, açıklamalar ve kasıtlı ilaveler ile tahrifata dayalı bilgi üretilmektedir.

Bu tebliğde öncelikle Balıkesirli büyük Türk alimi İmam Birgivî'nin Ehl-i Sünnet prensiplerine saygılı, yılmaz savunucusu ve uygulayıcısı olduğu konusu üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede İmam Birgivî'nin İbn Teymiyye ile bir münasebetinin bulunup bulunmadığı irdelenecektir. İkinci olarak onun, Ehl-i Sünnetin Mâtürîdî ekolüne mensubiyeti kesin ve açık iken onun Vehhabileştirme/Selefileştirilme girişimlerine niçin ciddi bir itiraz ve sahiplenme tavrı görülmediği veya cılız bir itiraz yükseldiği konusu araştırılacaktır. Tebliğde üçüncü ve önemli bir husus olarak

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, dalkilic@istanbul.edu.tr

İmam Birgivî'nin Selefilik zihniyeti ile taban tabana zıt olarak ehl-i tarik bir kimliğe sahip olmasına rağmen istismarının nedeni söz konusu edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Balıkesir, İmam Birgivî, Vehhabi, Selefilik, Ehl-i Sünnet, Mâtürîdî

In The Context Of Islamic Sects
Muslım Scholar From Balıkesır Imam Bırgıvı's Sunnı Perceptıon And Today's Reflectıon Of Hıs Accused Of The Vahabısm/Salafısm

Abstract

Great Turkish scholar Birgivī (Birgili) Meḥmed Efendī (929–81/1523–73) from Balıkesir was in favor of Hanefite Fiqh and Mâturîdîte in faith. His biography mentions that all the resources in terms of religious and moral personality besides being a distinguished scholar trained in its Ottoman-era indicates that a perfect person. However, Wahhabi / Salafiyya prone individuals knowingly or unwittingly the attitude of the innovations of Imam Birgivî continuous movement is a fact they exploit. Birgivi lived period of historical, religious, social and scientific status when considered in its non-essence of Islam, but subsequent and attitudes against some wrong practices adopted Islam as if it were to be understood.

I believe today to introduce the format of the great Turkish scholar Imam Birgivî from Balıkesir "Mâtürîdî scholar was in the abuse of Salafiyya" would be accurate to describe with the phrase. Birgivî that it is from the Sunni sect of Mâturîdîte certain as to the avoidance of any doubt and there are stable and open declarations. Nevertheless, it is one of the Ottoman Mâturîdîte scholar Imam Birgivî was as if the subject of abuse by his predecessor, insisted mentality is significant and it is also kept on the agenda of the Salafiyya internal inconsistency. Imam Birgivî and Ibn Taymiyyah's claim that it is desirable to spread the same opinion. In fact, in the works or the works of Imam Birgivî the views and comments on the statements, explanations and information is produced based on deliberate tampering with the additions.

This paper will focus primarily on large Turkish scholar Imam Birgivî from Balıkesir respect the principle of outspoken defender of Sunni and issues that practitioner. In this context, the Imam Birgivî will be examined whether there was a relationship with Ibn Taymiyyah. Second, his Ahl al-Sunnah of Mâtürîdî membership of the school was precise and clear why while attempting to make Salafi a serious objection to its predecessor and ownership attitude not seen or rises a rickety appeal that

issue will be investigated. An important issue in the third and Imam Birgivî communicated with diametrically opposite the Salafiyya mentality although a sufistic identity of said reason will be exploited.

Key Words: Balikesir, Imam Birgivi, Vahhabi, Salafi, Sunni, Mâtürîd

Giriş

Mehmet Efendi (İmam-ı Birgivî) 27 Mart 1518'de (Hicri 929) Balıkesir'de doğmuştur. Tam adı Şeyh Muhyiddin b. Pir Ali b. İskender el-Rûmî el-Birgivî'dir. Dedesi İskender Efendi, babası Pir Ali Efendi'dir. İlk tahsilini âlim, fazıl ve müderris bir kişi olan babasının yanında yapmıştır. Ondan Arapça, mantık ve temel İslam ilimleri okudu. Bu arada Kur'an-ı Kerim'i ezberledi. Yüksek tahsil yapmak üzere babası tarafından İstanbul'daki Fâtih Semâniye Medresesi'ne gönderildi. Küçük Şemseddin Efendi, Rumeli Kazaskeri Abdurrahman Efendi ve Ahizade Mehmet Efendi'den İslam ilimlerine dair dersler almak suretiyle İstanbul'daki eğitimini tamamlamıştır.

İstanbul medreselerinde başlayan müderrislik hayatını bir müddet Birgi'de sürdürmüştür. Bu esnada gösterdiği üstün başarı ve gayretleri ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu yüzden İmam-ı Birgivî, Osmanlının yetiştirdiği büyük âlimler arasında sayılmıştır. Onun en dikkat çekici vasıflarından bir diğeri ise ilim ile takvayı birleştirmek suretiyle olgun bir kişilik teşekkül ettirmesidir. İslam dininin emir, yasak ve uygulamalarının devrinin Müslümanlarına doğru/sahih kaynaklardan ulaştırılması amacına yönelik büyük bir titizlik ve gayret göstermiştir. Nitekim müderrisliği esnasında bu uğurda yaygın din eğitiminin önemli kademelerinden sayılan camilerde vaaz etmek başta olmak üzere insanları din konusunda aydınlatma amacıyla çok çeşitli faaliyetler yürütmüştür.[1]

Bütün bu faaliyetleri sonucunda II. Selim'in hocası Ataullah Efendi'nin dikkatlerini çekmiş ve kısa sürede aralarında çok derin bir samimiyet oluşmuştur. Ataullah Efendi Birgivî'nin faaliyetlerini daha rahat ve geniş kitlelere ulaştırması, genç nesilleri eğitmesi ve onların İslam'ı doğru kaynaklardan öğrenmesi amacıyla Birgi'de bir medrese kurulmasını temin etmiştir. Müderrislik görevine de Birgivî Mehmet Efendi'nin getirilmesini sağlamıştır. Resmi müderris statüsünde olması Birgivî'yi yaygın din eğitiminden alıkoymamıştır. O her iki alanda da din

[1] Emrullah Yüksel, "Birgivî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (İstanbul: 1992), 6: 194; Yüksel, "Mehmet Birgivî", *İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2 (Ankara 1977): 185; Gülgün Gedikbaşı, *İmam Birgivî'de Takvâ Kavramı*, (Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, 2017): 45-93.

eğitimi faaliyetlerini yürütmüştür. Yani medrese aracılığı ile hem örgün din eğitimini, hem de vaaz ve irşat faaliyetleri ile yaygın din eğitimini yürütmüştür. Dönemindeki Müslümanların sahih kaynaklardan bulunmayan uygulamaları benimsediğini her fırsatta dile getiren Birgivî bunu önlemek niyetinden veya amacından asla vaz geçmemiştir. Bunun en açık kanıtı söz konusu medresede öğrencilerine bilimsel bir metotla ilim ve marifeti öğretmekle kalmaması ve aynı zamanda vaaz etmek suretiyle halkı aydınlatmak suretiyle yaygın eğitime katkı sağlamasıdır.[2]

Birgivî toplumun ana kaynaklara ulaşmasını ve anlamasını kolaylaştırma amacına yönelik kaynaklar kaleme almıştır. Bu çerçevede sadece Türklerin değil tüm dünyada Arapça öğrenmek isteyenlerin müracaat edebileceği Arapça dil öğretimi ile ilgili birçok kitap yazmıştır. Ancak onun eserleri Arapça dil öğretimi ile sınırlı kalmamıştır. İslam ilimlerinin Akaid, tefsir, hukuk, hadis başta olmak üzere birçok alanda kaynak eser yazmıştır. Bu anlamda Balıkesirli Birgivî hem örgün eğitim hem de yaygın eğitimi metotlu bir şekilde uygulayan çok yönlü bir Osmanlı alimi unvanını hak eden ender bilginlerden biridir. Gerek hayatının büyük bir kısmını Birgi'de geçirmesi gerekse dini faaliyetlerinin burada sürdürmesi ve medresesinin burada bulunması nedeniyle "Birgivî" künyesiyle ün kazanmıştır.

İmam-ı Birgivî gerek halkın içinde ve sorunların çözümüne yönelik yoğun faaliyetleri gerekse medrese eğitimi nedeniyle çok yorulmuş ve ellili yaşlarında tekrar İstanbul'a dönme kararı almıştır. Burada da boş durmamış edindiği tecrübe, bilgi ve birikimini veziri azam Muhammed Paşa ile paylaşma fırsatı bulmuştur. Bu görüşmede vezire halkın dini durumu,[3] inançları, uygulamaları ve idaresi bağlamında vardığı sonuçları; sorunları ve çözüm önerilerini gayet veciz bir şekilde aktarmıştır. İmam-ı Birgivî ister Birgi'de isterse İstanbul'da bulunsun, hayatının hiçbir döneminde dini doğru kaynaklardan öğretme faaliyetlerinden geri durmamıştır. Ancak bu yoğun faaliyetleri esnasında, ellili yaşlarında iken veba hastalığından 981/1573 yılında hayata gözlerini yummuş ve Birgi'de defnedilmiştir. İmam-ı Birgivî genç yasta vefat etmesine rağmen

[2] Halil Saim Parladır, "Halk Dini Ortodoksi ile Karşılaştığında: İmam Birgivi Örneği", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/1 (2014): 65-86.

[3] Parladır, "Halk Dini Ortodoksi ile Karşılaştığında: İmam Birgivi Örneği", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15/1 (2014): 65-86.

Arapça ve Türkçe olmak üzere Arap dili grameri, fıkıh, kıraat, tasavvuf, akaide, tefsir, ahlak ve hadis gibi bilim alanlarında Şerh, hâşiye, talik ve küçük risaleler şeklinde birçok eser kaleme almıştır.[4]

Bu tebliğde iki önemli husus söz konusu edilecektir. Bunlardan ilki Birgivî'nin Vehhabilik/Selefiyye ile suçlanması veya ilişkilendirilmesi, ikincisi ise aslında onun Hanefi/Matüridî fıkıh geleneği içerisinde tasavvuf çevrelerine müntesip bulunmasıdır.[5] Bu bağlamda İzmirli Ömer Efendi, müellifin İslâm ahlak ve itikadını vurgulayan örnekler vermek suretiyle Dehriyye, Felâsife, Mutezile ve Kerrâmiye gibi mezheplerin görüşlerini reddettiğini belirmektedir. Böylelikle talebelere güzel bir öğüt olmasını ve onlarla amel etmelerini kastettiği ifade edilmiştir.[6]

Mezhepler hakkında Birgivî'nin kanaati kendi ifadesiyle şu şekildedir:

> Her Müslüman hükmeylemeli ki Ehl-i Sünnet ve Cemaat mezhebi haktır, diğer mezhepler bâtıldır. "Amelde

[4] İmam-ı Birgivi eserlerinden bazıları: Vasiyetnâme-i Birgivi, Tarikat-ı Muhammediyye, Tefsir-i Sure-i Bakara, Ravzatü'l-Cennat, Risaletün fi beyâni Müsümi'l-mesahifi'l-Osmaniyye, Şerh-i hadis-i erbain, Cilâü'l-kulub, ma'delü's-salât ve İkazü'n-nâimîn. Metnün ve şerhün mine'l-ferâi, Şerhu'l-maksudü'l-müsemma bi'im'ani'l-enzar, İnkâzü'l-halikin, Avamil, Ahvalü etfâlü'l-müslimin, Zehrü'l-Müteehhilin, İzhar, Nuru'l-İhya, Ed-dürrü'l-yetim, Hâşiye-i Hidaye, İmtihanü'l-ezkiyâi şerhü'l-lüb mine'n-nahv, Kifayetü'l-mübteda fi's-sarf, Risaletün fi usuli'l-hadis, Ta'likatün alâ sadri'ş-şeria, Emâli tarzında fünün-i âliyeden bahis risale, Seyf-i sarim, Risaletün mine'l-âdâb, Emsile-i Fazliye.

[5] Mesela bk. Bayram Demircigil, "Birgivi'nin Tasavvuf ve Tarikatlere Bakışı", *Journal of History Culture and Art Research*, 6/4 (2017): 717-734; İmamı Birgivî, *Risale-i Birgivî, (Mü'minlere Nasihat)*, Sadeleştirenler, M.Ş. Eygi-A.E. Yücel, İstanbul: Bedir Yayınları, 1964); Birgivî, *Vasiyetnâme*, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1992), 14; Mehmet Kalaycı, "Birgivî Mirasının Toplumsal ve Metinsel Taşıyıcıları: Kadızâdeliler ve Etrafındaki Ulema", *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası Tebliğler Kitabı*, (İstanbul: 2017) ed. H. Aydar-A. F. Yavuz, (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları 2017), 440-441.

[6] Mesela bk. Halit Yenen, *İmam Birgivî'nin Avâmil Ve İzhâru'l-Esrâr'ının İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2010), 41; A. Turan Arslan, *İmam Birgivî Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, 156-157; Recep Önal, "İmam Birgivî'nin Siyasî-İtikadî Mezheplere Yaklaşımı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7/4, (2018): 2404-2437.

mezhebin kimdir?" deseler "İmam-ı Ebû Hanîfe (rahmetullahi aleyh) mezhebidir" demeli.[7]

Bu çerçevede onun hayatında cereyan eden bir takım olayların yeniden gözden geçirilmesi konunun anlaşılması açısından önemlidir. Bu çerçevede Halep ve Edirne'de dört yıl süreyle kassâm-ı askerîlik vazifesinde bulunması onun hayatında önemli bir dönemi oluşturmuştur. Bu sürede bir taraftan ders okutmaya devam etmiş diğer taraftan da halkı aydınlatmak amacıyla câmilerdeki vaazını sürdürmüş ve eserler yazmıştır. Böylelikle dinleyenlerini Kitâb ve Sünnet'e uymak, bid'atlerden kaçınmak suretiyle öze dönüş bağlamında selefin akidesine davet etmiştir. Kendi döneminde bid'atler ve bâtıl inanışların yaygın hale geldiğinden şikayet etmiş ve mücadele yollarını en üst mevkilere mektuplarla bildirmiştir.[8] Birgivi bid'atleri bid'at-ı hasene, bid'at-ı seyyie (iyi ve kötü bid'atler) şeklinde ikiye ayırmış ve özellikle itikad ve ibadetteki bid'atlere karşı çıkmıştır.[9] Yine sosyal sorunların, özellikle de rüşvetin toplumun hemen her tabakasına yayılmasından şikayetçi olmuştur. Bu durumdan kadılık müessesesi ile birlikte medresenin de etkilenmiş olması onu derinden üzmüştür. Bunu birçok yüksek mercii mensupları ile görüşmesi esnasında dile getirmiştir. Ancak sadece söz konusu iki kurum değil aynı zamanda bütün kurumların rüşvetle ilişkilendirildiğine dikkatleri çeken Birgivî Ahlakî erdemlerin yeniden topluma kazandırılması gerektiğini hayatı boyunca savunmuştur. Bu konuda kaleme aldığı eserler ve gerçekleştirdiği faaliyetler onun Ahlak konusunda devrin önde gelen bilginleri arasında sayılmasına neden olmuştur.[10]

---

[7] Birgivî, *Birgivî Vasiyetnâmesi*, sad. Ahmet Ersin Yücel, (İstanbul: Bedir Yayınları, t.y.), 31-32. Ayrıca bk. Önal, "İmam Birgivî'nin Siyasî-İtikadî Mezheplere Yaklaşımı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7/4, (2018): 2404-2437.

[8] Mesela bk. Süleyman Toprak, "İmam Birgivî ve Bid'atlere Karşı Tutumu", *İmam Birgivî Sempozyumu*, ed. Mehmet Şeker, (Ankara: 1994), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları; Arslan, "İmam Birgivi'nin (929-981H/1523-1573) Bir Mektubu", *ilmi Araştırmalar 5*, (İstanbul 1997): 70.

[9] Birgivî, *et-Tarîkatul-Muhammediyye* (İstanbul: Pamuk Yayınları, trz), 38-39; Seda Özsoy, "Osmanlı Devleti'nin Yeniliklere Yaklaşımı Üzerine Bir Deneme: Birgivi Ve Bid'at", *Dört Öge* 3, (2013): 103-115.

[10] Yüksel, "Birgivî", VI:194.

Tebliğimizin ele aldığı önemli sorunlarından biri Mehmed Birgivî'nin Vehhabilik/Selefîlik ile ilişkilendirilmesidir. Zira Birgivî ve takipçilerinin konumlandırıldığı bağlamın sorgulanması gerekmektedir. Bu konuda Kalaycı şöyle demektedir:

> Birgivî ve takipçileri genellikle Vehhâbîlik/Selefîlik üzerinden okunmakta, bu yüzden de İbn Teymiyye'nin ve Hanbelî çizginin bir takipçisi veya uzantısı olarak gösterilmek istenmektedir. Hâlbuki Vehhâbîliğin kendisine mal ettiği veya bu harekete dışarıdan atfedilen fikir ve söylemlerin önceki süreçte Hanbelîlik dışındaki geleneklerde de güçlü yansımaları bulunmaktadır.[11]

Günümüzde artık Vehhabilik hareketinin dini olmaktan daha ziyade dini araçsallaştırmak suretiyle dış kaynaklı kurgulanmış bir hareket olduğu kesinlik kazanmıştır. Bu çerçevede hemen her İslam coğrafyasında Müslümanlar arasında Vehhabilik inançlarının yayılması konusunda hem iç hem de dış kaynaklı destekler sağlanmıştır. Bir taraftan Hanefi-Matüridi[12] diğer taraftan tasavvuf düşüncesini benimsediğini her fırsatta ifade eden Birgivî'nin[13] bilinçli ya da bilinçsiz olarak Vehhabilikle ilişkilendirilmesi manidardır. Bu çerçevede gözden kaçırılmaması gereken önemli bir husus vardır. O da şudur: Birgivî'nin Vehhabi/Selefilik ile ilişkilendirilmesi çoğu zaman kastidir. Zira söz konusu hareketin savunduğu bazı fikirlerle Birgivî'nin yaşadığı devrin toplumunda yaygınlaşmasını istemediği uygulamaların bir noktada kesişmesinden ibarettir. O yaşadığı dönemin sorunlarını çözme konusunda sorumluluk bilinciyle hareket etmiş ve İslam inançları açısından yanlış olarak gördüğü her şeyi çekinmeden tenkit edebilme

[11] Kalaycı, "Birgivî Mirasının Toplumsal ve Metinsel Taşıyıcıları: Kadızâdeliler ve Etrafındaki Ulema", 436.

[12] Mesela bk. İmamı Birgivî, *Risale-i Birgivî, (Mü'minlere Nasihat)*. Ayrıca bk. Önal, "İmam Birgivî'nin Siyasî-İtikadî Mezheplere Yaklaşımı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7/4, (2018): 2404-2437.

[13] Arslan, "İmam Birgivî'nin Tasavvuf Anlayışı", *İslam Dergisi* 74 (İstanbul 1989), 43-45; Mustafa Çağrıcı, "Gazzâlî'nin İhyâ'sı ile Birgivî'nin Tarikat-ı Muhammediyyesi'nin Mukayesesi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 13/3-4, (2000): 475-478.

cesaretini göstermiştir.[14] Bunun en açık örneği, dönemin Şeyhülislâmı Ebusuûd Efendi ile aralarında geçen para vakfetme konusundaki tartışmadır.[15] Şeyhülislâm para vakfetmenin cevazına hükmedince Birgivî, ona ve bu görüşü benimseyen Kâdî Bilâlzâde'ye karşı ciddi tepki göstermiş ve reddiye kitapları yazmıştır.[16] Bu eserlerde Şeyhülislam ve ona iştirak edenleri görüşlerinin yanlışlığını ortaya koymakla kalmamış aynı zamanda mesela "*el-Seyfu's-sârim*" adlı eserinde onları sert bir dille eleştirmiştir.[17]

Birgilû, Birgili, Mehmed Çelebi yahut İmâm Birgivî diye tanınan Mehmed Birgivî'yi Vehhabilik/Selefilik hareketinden ayıran ikinci durum ise onun bir tasavvuf erbabı olmasıdır.[18] Nitekim gayretlerinin halk ve idare nezdinde yeterli tesiri göstermediğini düşünerek kassâm-ı askerîlik görevinden ayrılmaya karar vermiştir. Bu kararını kendini korumak, edep çerçevesinden ayrılmamak üzere yeni kararlarla desteklemiştir. Bu çerçevede tekrar İstanbul'a gelmiş ve vakit kaybetmeden Bayrâmîye tarikatı şeyhlerinden Abdullah Karâmânî'ye (v. 1564-1565) intisâb etmiştir.

Birgiv'deki medresesinde önemli bilginler yetiştirmiştir. Kendisinden sonra söz konusu talebeleri Osmanlı-Türk bilgi hayatında önemli roller üstlenmiştir. Bunlardan oğlu Fazlullah Efendi (v. 1622-1623), Akşehirli Hoca-zâde Abdünnâsır Efendi (v. 1582), Avlamışlı Muslihiddin Efendi ve Kâdîzâde Mehmed Efendi (v. 1635-1636) özellikle belirtilmelidir.

Mehmed Birgivî'yi tanımlayan üç önemli vasıf bulunmaktadır: Güzel ahlak, samimiyet, cesaret ve takva. Kendi döneminde ve sonraki kaynaklarda onun güzel ahlak sahibi olduğundan sıkça söz etmektedir. Mesela kassâm-ı askerîlik görevinden ayrıldıktan sonra bu esnada

---

[14] Mesela bk. Arslan, "İmam Birgivi'nin (929-981H/1523-1573) Bir Mektubu", 70 vd.

[15] Daha geniş bilgi için bk. Şule Önder, *İslam Ve Osmanlı Hukukunda İmam Birgivî Ve Ebussuud Efendinin Para Vakfı Tartışmaları*, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2006).

[16] Konuyla ilgili eserleri "*İnkâzu'l-hâlikîn, İnkâzu'n-naîmîn ve el-Seyfu's-sârim*" isimleri ile günümüze kadar ulaşmıştır.

[17] Tartışmalar için bk. Mehmet Şimşek, "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27/1 (Ankara 1986), 207-220. Ayrıca bk. Katip Çelebi, *Mizânü'l-hak*, (Kütüphane-i Ebuzziya Serisi içinde), (Konstantiniyye: 1306): 123-125.

[18] Demircigil, "Birgivi'nin Tasavvuf ve Tarikatlere Bakışı", 717-734.

kazandığı bütün paraları geri vererek halktan helallik istediği rivayet edilmektedir. Onun en önemli ikinci vasfı samimiyettir. Kaynaklar onun düşüncelerinde ve eylemlerinde samimiyeti asla elden bırakmadığını bu konuda çok titiz davrandığını belirtmektedirler. Bu çerçevede gerek eserine gerekse hakkında yazılanlara bakıldığında Birgivî'yi "ilimle takvayı cemetmiş, zâhiren ve bâtınen mükemmel bir hale gelmiş, vakar ve temkin ile muttasıf, faziletli bir kişi" cümlesiyle özetlemek mümkündür. Samimiyetinin ve takvasının yani doğruluğunun gereği hakikati her fırsatta ifade etmekten kaçınmamıştır.[19] Nitekim yakın dostluklarına rağmen Atâullah Efendi'yi uyarması, adaletsizliklerin giderilmesi konusunda Sokullu Mehmet Paşa'ya nasihatte bulunması ve Şeyhülislâm Ebu's-Suûd Efendi ile ciddi tartışmalara girişmesi onu bir takım ilmi konularda tavırlarından dolayı eleştiriye tabi tutması onun samimiyet ve cesaretine örnek olarak gösterilebilir.[20] Şeyhülislâm Ebu's-Suûd ile tartışmaları esnasında kendisini padişahın cezalandırmasıyla korkutmaya kalkanları nazarı dikkate almamıştır.[21]

Birvî'nin özellikle memurların rüşvet alması, kadıların, muhtesiplerin ve diğer devlet görevlerinin rüşvet yemesi, ehil olmayan kişilere ve onların çocuklarına ilmi ve idari büyük makamlar verilmesi ve bu yüzden toplumda cehaletin, batıl inanışların, bid'atların artması en çok karşı

[19] Mesela bk. Gülgün Gedikbaşı, *İmam Birgivî'de Takvâ Kavramı*, (Yüksek Lisans Tezi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, 2017): 45-93. Ayrıca bk. Mustafa Çağrıcı, "Gazzâlî'nin İhyâ'sı ile Birgivî'nin Tarikat-ı Muhammediyyesi'nin Mukayesesi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 13/3-4, (2000): 475-478.

[20] Mesela bk. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı müellifleri*, çev. M. A. Yekta Saraç, Ankara: Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Dizisi, 2016; Nihal Atsız, *İstanbul Kütüphanelerine Göre Birgili Mehmet Efendi Bibliyografyası*, (İstanbul 1966); Kuşadalı Ahmed Efendi, *Tercüme-i Evrâd-i Birgiviyye*, Süleymaniye Ktp. Düğümlü Baba, nr.449 vr.148a-149b; Brockelmann, GAL, 2:440, II:654-658; Abdulmuta'âl el-Saidî, *el-Muceddidûn fî el-İslâm*, (Kahire trz.), 377-378; Arslan, *İmam Birgivi: Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, (İstanbul 1992); Kasım Kufralı, "Birgivî", *İslam Ansiklopedisi*, 2:634-635; Yüksel, "Birgivî", *DİA*, 6:191-194; Şükran Fazlıoğlu, *İzhâr el-esrâr li-el-Birgivî, Dirâset ve tahkîk*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi, el-Câmiat el-Urduniyye, Kulliyet el-dırâsât el-ulyâ, Ammân 1995), 11-37.

[21] Mehmet Özkan, "Osmanlıca Metinlerde İslâm Hukuku Motifleri: "Fetâvâ-yı Birgivî" Örneği", *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, (Haziran 2015): 79-107.

çıktığı durumlardı.[22] Siyasetle arasına bir mesafe koymasına rağmen devleti yöneten kişilerden din görevlilerine kadar toplumun her zümresinde gördüğü bozuklukları yaptığı vaazlarda ve yazdığı eserlerde keskin bir dille eleştiriyordu.[23] Şehzade II. Selim'in hocalığını yapan ve kendisini Birgi'deki medreseye müderris olarak atayan Ataullah Efendi'yi bile nüfuzunu kullanarak devlet işlerine karıştığı gerekçesiyle eleştirmiş ve öğütler vermiştir.[24] Ömrünün son yıllarında İstanbul'a giderek Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'yla görüşmüştür. Ona devlet yapısındaki yolsuzluklardan ve toplumdaki aksaklıklardan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş ve bunların düzeltilmesi için nasihatlerde bulunmuştur."[25]

Birgivî'nin Vehhabilik/Selefilikle itham edilmesi

Osmanlı düşüncesi, gerek çok geniş bir coğrafyaya yayılması gerekse uzun bir süreci kapsaması nedeniyle çeşitli mektepleri, düşünce ekollerini barındırmıştır. Bunlardan bir kısmı belli bir dönem etkili olmuş sonra zayıflamıştır, bir kısmı ise süreklilik arz etmiştir. Bilim tarihçileri bunları farklı şekillerde tasnif etmişlerdir. Bunlardan birine göre Osmanlı düşünce tarihinde etkili olanlardan ilkinin "Fahreddin Râzî Mektebi" diğerinin ise "İbn Teymiyye Mektebi" olduğu belirtilmiştir. Tebliğ

[22] Mustafa Sönmez, "İhyacılığın Doğuşu Ve Bazı Önemli Temsilcileri (Gazali, İbn Teymiye, Birgivi ve Muhammed İbn Abdulvahhab'ın İhyacı Yönlerine Kısa Bir Bakış)", *Ekev Akademi Dergisi*, 1 (Bahar 2001): 25-35; Seda Özsoy, "Osmanlı Devleti'nin Yeniliklere Yaklaşımı Üzerine Bir Deneme: Birgivi Ve Bid'at", *Dört Öge* 3, (2013): 103-115.

[23] Huriye Martı-Ahmed Ürkmez, "XVI. Asır Osmanlısında Bir Âlimin Kaleminden Siyaset Eleştirisi: Birgivî ve "Zühru'l-Mülûk Adlı Eserinin Tercümesi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/2 (2015): 1-28; Peçevi İbrahim Efendi, *Tarîh-i Peçevî*, (İstanbul: 1288): 1, 467.

[24] Mesela bk. Arslan, "İmam Birgivi'nin (929-981H/1523-1573) Bir Mektubu", 72. Ayrıca bk. Huriye Martı-Ahmed Ürkmez, "XVI. Asır Osmanlısında Bir Âlimin Kaleminden Siyaset Eleştirisi: Birgivî ve "Zühru'l-Mülûk Adlı Eserinin Tercümesi", 1-28.

[25] Selim Hilmi Özkan, "Bir Muhalefet Olarak İmam Birgivî Ve Sosyal Hayata Etkileri", *Uluslararası Balıkesir'e Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu Bildirileri*, (Türkiye-Balıkesir, 7-8 Kasım 2013), ed. Şenol Çelik-Serdar Genç, (Balıkesir: Karesi Yayınları, 2014), 381-387.

konumuzu oluşturan Birgivî Mehmed Efendi (929-981/1523-1573) bu tasnifte bazen İbn Teymiyye mektebinin temsilcisi olarak gösterilmiştir.[26]

Arıkan, İmam Birgivî'nin beyanlarının keskin, net ve sahih bir şekilde Mâturîdî olduğunu ortaya koymasına rağmen selefi düşünce mensuplarının ısrarla Vehhabilikle ilişkilendirme çabalarının tarihi realitelerden uzak ve açık bir istismar olduğunu ifade etmektedir.[27] Bu bağlamda İmam Birgivî ve İbn Teymiyye düşüncesi arasında sözüm ona hiçbir fark bulunmadığı savunulmaktadır.[28] Arıkan özellikle Birgivî'nin eserlerinde yapılan tahrifatlara dikkatleri çekerek şu tespiti yapmaktadır: "İmam Tahavî'nin el-Akidetü't-Tahavîyye'sine yapılan şerhler yoluyla tahrif ve tahribatın bir benzeri de ne yazık ki İmam Birgivî'nin eserlerine uygulanmaktadır." Burada önemli bir hususa daha dikkatleri çeken Araştırmacılar bu duruma şöyle dikkatleri çekmektedirler: Herhangi bir Osmanlı âlimi değil de özellikle İmam Birgivî'nin istismar edilmeye çalışıldığı sorusu oldukça önemlidir.[29] Ehl-i Sünnetten bir iki müdafaa hamlesi dışında ciddi bir itiraz ve sahiplenme tavrının görülmemiş olmasının ise bundan daha önemli olduğunu ifade etmektedir.

---

[26] Mesela bk. Adem Arıkan, "Osmanlı'da İbn Teymiyeciliği Birgivi Üzerinden İhdas Etmenin İmkanı -Eleştirel Bir Yaklaşım", *Osmanlı'da İlm-i Kelam –Alimler, Eserler, Meseleler*, edit: Osman Demir ve dğr., (İstanbul 2016), 471. Ayrıca bk. Ahmet Yaşar Ocak, *Yeniçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak izleri: Osmanlı Donemi (Makaleler-Araştırmalar)* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011), 178.

[27] Mesela bk. Birgivî, *Ziyaretü'l-Kubûr, (Bid'at ve Müstehab Kabir Ziyaretleri)*, Haz. Muhammed Humeyyis, trc. A. Muhammed Beşir, (İstanbul 1997); Birgivî, *Vasiyetnâme*, (İstanbul: Bedir Yayınevi 1992), 14.

[28] İbn Teymiyye ise Kur'an'da yer alan ve "Allah'ın eli" anlamına gelen يَدُ اللهِ (el-Mâide, 5/64) ifadesini ve "Allah'ın gökte olduğu" meâlindeki hadisi zâhiri üzere alıp bu hususta tevile gitmekten kaçınmış, tevile başvuranları da şiddetle tenkit etmiştir. Mesela bk. Takıyyuddîn İbn Teymiye, *el-Fetâva'l-kübrâ*, (Dârul-Kütübi'l-İlmiyye 1987), 4:647-648.

[29] Mesela bk. Melikşah Sezen, "Selefî İstismarında Bir Maturîdî: İmam Birgivî", http://www.musellem.net Erişim: 10.11.2018; Fahri Unan, "Dinde Tasfiyecilik Yahut Osmanlı Sünniliğine Sünnî Muhalefet", *Türk Yurdu Dergisi*, 10/36 (1990): 34-42.

Birgivî'nin Vehhabi Selefi düşünce veya İbn Teymiyye ile aynılaştır alanları

1. Tasavvuf aleyhtarlığı ile suçlanması: Birgivî'nin *et-Tarikatü'l-Muhammediye*[30] isimli eserinde tahrif edilen tasavvufun pratikteki uygulama ve anlayışlarına ikazlar yöneltmesi ve bu hatalara karşı münekkit bir tavır takınması[31] Vehhabi zihniyetlilerin Birgivî'yi istismar etmeye yeterli sebep olabilmiştir.[32] Söz konusu kitapta ifade ettiği düşüncelerinden dolayı tasavvuf aleyhtarı olduğu ve selefi düşünceleri benimsediği pervasızca iddia edilmiştir. Oysa işin hakikati böyle değildir. O eserini açık bir şekilde tarikat mensuplarının tasavvuf düşüncesinde bulunmayan veya bulunmaması gereken düşünce ve uygulamaları söz konusu ederek eleştiriler getirmiştir. Burada hemen belirtelim ki Birgivî Vehhabilikte bulunduğu gibi asla tasavvuf karşıtı biri değildir.[33] Aksine o Bayrâmî tarikatına intisaplı ehl-i tarik bir kimliğe sahip, zahid bir âlimdir. Onun en önemli çabalarından biri tasavvuf düşüncesini yanlış uygulama ve inançlardan arındırma ile ilgilidir. Bu yüzden onu tasavvuf karşıtı olarak göstermek ona atılabilecek en büyük iftiralardan biri olacaktır.[34] Eserlerinden ve uygulamalarında onun hayatı boyunca tasavvufun hakikatini yaşama çabası içinde ahlaklı, zahit ve ehl-i tarik bir alim olduğu açıkça görülecektir. Sezen bu konuda şöyle demektedir:

> Tasavvuf karşıtlığı sebebiyle İmam Birgivî'ye sarılan Selefîlerin trajikomik bir durumu da aslında İbn Teymiyye'yi bile kâmil manada tanımıyor olmalarıdır. Aslında o da Kadirî hırkası giymiş biri idi. Fakat İbn

[30] Birgivî, *et-Tarîkatul-Muhammediyye*, (İstanbul: Pamuk Yayınları, trz). Ayrıca bk. Kalaycı, "Birgivî Mirasının Toplumsal ve Metinsel Taşıyıcıları: Kadızâdeliler ve Etrafındaki Ulema", 440.

[31] Çağrıcı, "Gazzâlî'nin İhyâ'sı ile Birgivî'nin Tarikat-ı Muhammediyyesi'nin Mukayesesi", 475-478.

[32] Melikşah Sezen, "Selefî İstismarında Bir Maturîdî: İmam Birgivî", http://www.musellem.net Erişim: 10.11.2018.

[33] Mesela bk. Birgivî, *Mihakkü's-sûfiyye*, (İstanbul: Dersaadet Kitabevi 1988). Ayrıca bk. Çağrıcı, "Gazzâlî'nin İhyâ'sı ile Birgivî'nin Tarikat-ı Muhammediyyesi'nin Mukayesesi", 475-478.

[34] Demircigil, "Birgivi'nin Tasavvuf ve Tarikatlere Bakışı", 717-734; Çağrıcı, "Gazzâlî'nin İhyâ'sı ile Birgivî'nin Tarikat-ı Muhammediyyesi'nin Mukayesesi", 475-478.

> Teymiyye'nin çok sesli, zıt beyanlı ve muğlak üslubu onu tanımayı ve anlamayı zaten zorlaştırmaktadır.[35]

2. Selefilerin Anadolu coğrafyasında kendi düşüncelerini yayma istekleri: Vehhabi/Selefi düşünce taraftarları kendi bozuk ve tutarsız düşüncelerinin bu topraklarda yetişmiş bir alimin istismar edilmesi suretiyle yayılmasını kolaylaştıracağını çok iyi bilmektedirler. Bu yüzden Birgivî'yi istismar için en uygun alim olarak görmüşler ve bunda ısrarcı olagelmişlerdir.[36] Bu uğurda yapılan tahrifatlar Birgivî'yi İbn Teymiyye ile bir şekilde uydurma bir delil ile ilişkilendirilmiş; tasavvuf karşıtı selefi bir Osmanlı alimi olarak tanıtılmıştır.[37] Oysa Birgivi'nin eserlerinin nazarı dikkate alınması durumunda hiçbir şekilde söz konusu ilişkileri kurmanın mümkün olmadığı araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir. Hatta gerek benimsedikleri metot gerekse ortaya koydukları görüş ve faaliyetleri birbirlerine aykırı iki ayrı kişilik oldukları göstermektedir. Ancak araştırmacılar burada önemli bir hususa dikkatleri çekmektedir. O da şudur. İmam Birgivî'ye ait görüşler o derecede çarpıtılmış ve Vehhabiliğe yorumlanmıştır ki bu görüşü benimsemeyenler bile İmam Birgivî söz konusu edildiğinde İbn Teymiyye ile ilişkilendirenlerin görüşlerine müracaat etmeden geçememektedirler. Bunun birçok nedeni bulunmaktadır. Ancak en önemlisi Birgivî'nin çarpıtılan görüşlerine etkile cevaplar verilmemesi ve gerçek görüşlerinin okuyuculara ulaştırılmamasıdır. Birgivî'nin görüşlerini Vehhabilik ile ilişkilendirenlerin uygun ortam bulmaları onların ellerini güçlendirmiş ve geçersiz olmasına rağmen görüşlerinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Sanki bizim imamımız Birgivî de onların görüşlerini söylüyormuş noktasına getirmek suretiyle görüşlerinin Anadolu'da tutunması çabasına girmişlerdir.

---

[35] Sezen, "Selefî İstismarında Bir Maturîdî: İmam Birgivî", http://www.musellem.net Erişim: 10.11.2018.

[36] Mesela bk. Birgivî, *Ziyaretü'l-Kubûr, (Bid'at ve Müstehab Kabir Ziyaretleri)*, haz. Muhammed Humeyyis, trc. A. Muhammed Beşir, (İstanbul 1997). Krş. İmamı Birgivî, *İslam'da Kabir Ziyareti*, trc. A. Şahin, (İstanbul: Bedir Yayınları 1965).

[37] Demircigil, "Birgivi'nin Tasavvuf ve Tarikatlere Bakışı", 717-734.

Birgivî ile İbn Teymiyye'nin görüşleri arasındaki farklılıklar

Araştırmacılar Birgivî ile İbn Teymiyye'nin görüşleri arasında açık zıtlıklar bulunduğunu ifade etmektedir. Bunlardan birkaç tanesini şöyle sıralamak mümkündür:

1. Cehennemin faniliği-bekası meselesinde İbn Teymiyye ile Birgivî'nin görüşleri arasında ciddi fark bulunduğu açıklamıştır.[38] Bu çerçevede Selefiler Birgivî'ye ait et-Tarikatü'l-Muhammediye adlı eserini dikkate almamakta ısrar etmişlerdir. Zira araştırmacılar eserin ikinci bölümünde, özellikle inançlarla ilgili konularda çok açık bir şekilde görülen zıtlıklara dikkatleri çekmektedir.[39] İki bilgin arasındaki birbirinden tamamen farklı ve tezat söz konusu görüşleri birlikte değerlendirilmesi durumunda ancak kasıtlı olarak Birgivî İbn Teymiyye ile aynılaştırılabilir. Aksini savunmak mümkün değildir.

2. Mezhepler hakkında farklı görüşlerin benimsenmesi: bunun en açık örneğini Mücessime hakkında görüştür. Söz konusu iki bilgine ait konuyla ilgili birbirine tamamen zıt iki görüş benimsenmiştir. İbn Teymiyye Mücessime'yi meşrulaştıran görüşleri açık bir şekilde ifade etmekten ve benimsemekten çekinmemiştir. Buna karşın Birgivî kesin ifadelerle Mücessime başta olmak üzere Müşebbihe ve Haddiyye'ye eleştiriler yöneltmiş, görüşlerini reddetmiştir.[40]

3. Kabir ziyareti: İbn Teymiyye kabir ziyareti konusundaki olumsuz tutumunu çok güçlü bir şekilde ifade etmiştir. Bu tutumunu o derecede ileri götürmüştür ki Hz. Peygamberin kabrini ziyarete bile rıza göstermemiştir. Buna karşın Birgivî Hz. Peygamberin vefatıyla bile peygamberliğinin bitmediğini benimseyen görüşleri ifade etmiştir. Bu

---

[38] Mesela bk. İbn Teymiyye, *er-Red alâ Men kale bi'l-fenâi'l-Cenneti ve'n-Nâr*, nşr: Muhammed b. Abdullah es-Semheri, (Riyad: Daru'l-Belensiti'r-Riyad 1995); Ahmed Kadızâde, *Cevhere-i Behiyye-i Ahmediyye fi Şerhi'l-Vasiyyeti'l-Muhammediyye*, çev. Faruk Meydan, (İstanbul: Bedir Yayınevi 1988), 139.

[39] Arıkan, "Osmanlı'da İbn Teymiyyeciliği Birgivi Üzerinden İhdas Etmenin İmkanı - Eleştirel Bir Yaklaşım", 470-509.

[40] Mesela bk. Birgivî, *Tuhfetü'l-Müsterşidîn fi Beyâni Fırakî Mezâhibî'l-Müslimîn*, Süleymaniye ktp., Damat İbrahim Paşa Böl. No: 297. Ayrıca bk. Katib Çelebi, *Mîzânü'l-hakk fi ihtiyâri'l-ehakk*, trc. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007): 92-93; Recep Önal, "İmam Birgivî'nin Siyasî-İtikadî Mezheplere Yaklaşımı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7/4, (2018): 2404-2437.

bağlamda birbirinden tamamen uzak görüşleri benimseyen iki bilgini aynı metot üzerinde göstermek veya aynılaştırmak ancak art niyet ve çarpıtmakla mümkün olabilir.[41] Başka bir ifade ile söz konusu iki bilgin arasında herhangi bir konsensüs bulunmamasına rağmen ısrarla ilişkilendirilmesi akla sadece Birgivî'nin istismar edildiğini ve İbn Teymiyye ile aynı görüşleri paylaştığı izlenimini uyandırma girişimlerini düşündürmektedir.[42]

4. Tasavvuf: İbn Teymiyye'nin tasavvuf ve tarikatlara olan karşıtlığı eserlerinden ve hayattaki uygulamalarından açık bit şekilde anlaşılmaktadır. Ancak İmam Birgivî için bu tespiti yapmak mümkün değildir. Zira onun tasavvufun temel esaslarına ve yerleşik kabullerine herhangi bir itirazı bilinmemektedir. Aksine eserlerinde zikri teşvik etmekte inziva halini tasvip ve teşvik etmektedir.[43] Bu konuda Sezen başka bir hususa daha dikkatleri çekmektedir. O da şudur: İmam Birgivî'nin kendi döneminde ve hemen sonrasında yazılan biyografilerinde 'meşâyıh' zümresinde zikredilmesi, aslında onun kendi çağdaşları tarafından tasavvuf karşıtı olarak anlaşılmadığının en somut delillerinden biridir. Nitekim onun rutinleşen kuşluk ve öğle vakitleri arasındaki nafilelerinde İhyâ mütalâasına vakit ayırdığının kaynaklarda yer aldığı bildirilmektedir.[44]

---

[41] Birgivî'nin kabir ziyareti konusundaki görüşlerinin nasıl çarpıtıldığını gösteren en açık örnek Türkiye'de Vehhabi-Selefî çizgide yayın yapan Guraba yayınlarından çıkan "*İmam-ı Birgivi Bid'at ve Müstehab Kabir Ziyaretleri*, Haz. Muhammed Humeyyis, trc. A. Muhammed Beşir, (İstanbul: 1997) adlı eserdir. Krş. İmamı Birgivî, *İslam'da Kabir Ziyareti*, trc. A. Şahin, (İstanbul: Bedir Yayınları 1965).

[42] Kâtip Çelebi, *Mîzânü'l-Hakk fî İhtiyâri'l-Ehakk*, çev. Süleyman Uludağ, s. 92-93'ten naklen Adem Arıkan, "Osmanlı'da İbn Teymiyyeciliği Birgivi Üzerinden İhdas Etmenin İmkanı -Eleştirel Bir Yaklaşım", 470-509. Ayrıca bk. Birgivî, *Vasiyetnâme*, (İstanbul: Bedir Yayınevi 1992), 14.

[43] İmam Birgivî, *et-Tarikatü'l-Muhammediyye*, s. 113-114'ten naklen Adem Arıkan, "Osmanlı'da İbn Teymiyyeciliği Birgivi Üzerinden İhdas Etmenin İmkanı -Eleştirel Bir Yaklaşım": 470-509.

[44] Sezen, "Selefî İstismarında Bir Maturîdî: İmam Birgivî", http://www.musellem.net Erişim: 10.11.2018. Ayrıca bk. Arıkan, "Osmanlı'da İbn Teymiyyeciliği Birgivi Üzerinden İhdas Etmenin İmkanı -Eleştirel Bir Yaklaşım":470-509.

İmam Birgivî'nin görüşlerinin istismarı ve nedenleri

Mehmed Birgivî'nin Vehhabi düşünce mensupları taraşında istismar için seçilmesinin birçok nedeni sıralanabilir. Bunlardan birkaçı şöyle sıralanabilir.

1. Devrinin yanlış inanç ve uygulamaları ile mücadele etmesi onun en çok istismar edilen yönlerinden biridir. Burada önemli bir hususa daha dikkatler çekilmelidir. O da şudur. Herhangi bir bilim adamının yazdığı eserler yanında yetiştirdiği öğrencileri de onun hakkında bilgi kaynağıdır. Bu prensip çerçevesinde Birgivî'nin takipçileri arasında Vehhabi düşüncesine meyilli birinin bulunmaması onun İbn Teymiyye düşüncesinden etkilenmediğinin en önemli kanıtlarındandır. Bu durumu Sezen şöyle ifade etmektedir:

> Âlimlerin arkalarında bıraktıkları tek eserleri yazdıkları kitaplar değildir. Bununla birlikte yetiştirdikleri talebeleri ve hayırlı nesilleri de onların eserlerindendir. İş bu zaviyeden bakıldığında ise yine İmam Birgivî hakkında yapılan istismarın aksine bir manzara karşımıza çıkmaktadır. Mesela zaten tasavvuf ehli bir aileden gelen İmam Birgivî'nin büyük oğlu ve talebesi Mustafa Efendi de Nakşibendî tarikatına müntesip bir kimse idi. Bütün bu ahvalin neticesinde teslim edilmelidir ki İmam Birgivî hataya sessiz kalamayan fıtratını tasavvufun aslî görüntüsünü bozan kimselere karşı da göstermiş ve tasavvuf taassubu göstermemiştir. Lakin bu tenkidleri ortaya koyarken o aslında kendi yolunu temiz tutmayı hedeflemiştir diyebiliriz. Fıkıhta Hanefî, itikadda Maturîdî çizgisinden hiç sapmamış ve kendisinden sonra onu istismar ile yansıtılan ifrat tavrının hep uzağında olmuştur. Bugünde ehl-i insaf her Müslümanın kendi döneminin hatalarına yönelttiği ikazları, âlim vazifesi için zaruret addeden imamın Selefî veyahud başka gruplar elinde istismarına kanmamalıyız. Onu yetkin bir Osmanlı âlimi, nezih bir Maturîdî ve dertli bir sûfî

olarak hatırlamak ümmet için zahmet çekmiş bu zahide karşı en gerekli vazifemizdir.[45]

2. Birgivî'ye asılsız eser nispeti: İmam Birgivî'ye atfedilen risalelerin pek çoğunun ona ait olmadığı araştırmacılar tarafından ortaya konulmuştur. Özellikle Kadızâdeliler[46] tarafından tasavvufî düşüncenin veya uygulamaların tenkidini kolaylaştırmak ve bir Ehl-i Sünnet alimi[47] tarafından söylendiğini ifade ederek taraftar toplamayı kolaylaştırmak amaçlanmıştır.[48] Kalaycı şöyle demektedir:

> Kadızâde Mehmed Efendi'nin İlmihâl'i, Mahmûd b. 'Ârif el-Belgradî el-Münîrî'nin (ö.1057/1647) Sübülü'l-Hüdâ'sı, Vaiz Hüseyin Efendi el-Mudurnî'nin Sebîlü'n-Necât'ı, bazı nüshalarında Birgivî'ye nispet edilmekle birlikte sonraki süreçte yazıldığı anlaşılan ve genellikle

[45] Sezen, "Selefî İstismarında Bir Maturîdî: İmam Birgivî", http://www.musellem.net Erişim: 10.11.2018. Ayrıca bk. Arıkan, "Osmanlı'da İbn Teymiyyeciliği Birgivi Üzerinden İhdas Etmenin İmkanı -Eleştirel Bir Yaklaşım": 470-509. Ayrıca bk. Demircigil, "Birgivi'nin Tasavvuf ve Tarikatlere Bakışı", 717-734; Kalaycı, "Birgivî Mirasının Toplumsal ve Metinsel Taşıyıcıları: Kadızâdeliler ve Etrafındaki Ulema":440-441.

[46] Daha geniş bilgi için mesela bk. Muhammet Raşit Akpınar, "Osmanlı Toplumunda Selefî Düşüncenin Tipik Bir Temsilcisi olarak Kadızâdeliler", *Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Akademi Dergisi*, 1/1-2, (2015): 303; Ali Coşkun, "Osmanlı Dönemi Dînî Kurtuluş Hareketlerinin Sosyolojisi", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (2001): 115-143; Ahmet Yaşar Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi" *Türk Kültürü Araştırmaları*, 17, 21/1-2 (1979-1983):213.

[47] Huriye Martı, "XVI. Yüzyıl Osmanlısında Bir Ehl-i Sünnet Müdafii: Birgivî Mehmed Efendi", *Marife* 5/3, (Kış 2005):287-298; Muhammet Raşit Akpınar, "Osmanlı Toplumunda Selefî Düşüncenin Tipik Bir Temsilcisi Olarak Kadızâdeliler", *İlahiyat Akademi*, 1/1-2, (Ocak 2015): 303-315.

[48] Sezen bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Mesela, 'Ziyaretü'l-Kubûr' risalesi 19. yy'da basılan iki mecmuada imama atfedilmiştir bundan daha önce herhangi bir kayıtta imama nispeti mevcut değildir. 'Bid'at ve Müstehâb Kabir Ziyaretleri' ismiyle Türkçe'ye de tercüme edilen bu çalışmanın hiçbir nüshasında İmam Birgivî'nin ismi geçmemesine ve bir nüshasında da Ahmed Rumî el-Akhisarî'ye aidiyet kaydı yer almasına rağmen Selefîlerin risaleyi imama nispet etme ve onun üzerinden yol alma gayreti hız kesmemiştir." Daha geniş bilgi için bk. Sezen, "Selefî İstismarında Bir Maturîdî: İmam Birgivî", http://www.musellem.net Erişim: 10.11.2018. Ayrıca bk. Arıkan, "Osmanlı'da İbn Teymiyyeciliği Birgivi Üzerinden İhdas Etmenin İmkanı -Eleştirel Bir Yaklaşım": 470-509.

anonim olarak kataloglanan Râhatü's-Sâlihîn adlı eser ile Üstüvânî Mehmed Efendi'nin bir öğrencisi tarafından sonradan onun adına derlenen Fevâ'idü'l-Emâlî adlı eser namaz merkezli şeriat hassasiyetinin en güçlü dile getirildiği metinlerdir. Bunlar dışında Lütfullâh en-Nesefî el-Keydânî'nin (ö.750/1349) Mu'addilü's-Salât'ı ile buna Şemsüddîn el-Kuhistânî'nin (ö.962/1555) yazdığı şerh, İbrâhîm el-Halebî'nin Mülteka'l-Ebhur'u, Gunyetü'l-Mütemellî'si ve Ehemmü'l-Umûr'u, Birgivî'nin Mu'ad dilü's-Salât'ı Kadızâdeliler cenahında bu bağlamda yoğun olarak müracaat edilen metinlerdir.[49]

3. Bid'at karşıtı hareketleri: Birgivî her türlü bid'ate karşı çıkmıştır.[50] Bu hususta yüksek mevki sahipleri bile tartışmaya girmiş uygulama veya görüşlerini çekinmeden reddetmiştir. Onun bu davranışının temelinde yatan gerçek şüphesiz İslam şeriatının esasının korunmasından başka bir şey değildir. Bu nedenle dinin ilahi esaslarında yapılmak istenen değişikliklere itiraz etmiş, Selefi Salih'inin yolunu benimsemiştir. Ancak Birgivî Kadızadeliler tarafından aynı amaçla ve bilinçli olarak istismar edilmiştir. Sonraki dönem araştırmacıları ise Birgivî'yi Kadızadelilerin dayanağı olarak göstermişlerdir.[51] Dinin bütün bid'atlardan arındırılması gerektiğini savunan söz konusu hareketin kurucusu Kadızâde Mehmed Efendi (ö. 1635) ve yandaşları Birgivî'yi tarikatlara karşı düşmanlık beslemekte kullanmışlardır. Birgivî'nin bid'atlara karşı ortaya koyduğu fikirler Kadızadelilier için istismara uygun bir zemin teşkil etmiştir. Kadızadeliler hareketinin bid'atlerle mücadele ederken ikinci ve üçüncü kuşak bilginlerinden Üstüvani Mehmed Efendi ve Vanî efendi tarafından Birgivî'nin pek de masum olmayan bir şekilde istismar edilmesi

[49] Kalaycı, "Birgivî Mirasının Toplumsal ve Metinsel Taşıyıcıları: Kadızâdeliler ve Etrafındaki Ulema": 448-449.

[50] Çağrıcı, "Gazzâlî'nin İhyâ'sı ile Birgivî'nin Tarikat-ı Muhammediyyesi'nin Mukayesesi", 473-478; Seda Özsoy, "Osmanlı Devleti'nin Yeniliklere Yaklaşımı Üzerine Bir Deneme: Birgivi Ve Bid'at", *Dört Öge* 3, (2013): 103-115.

[51] Mesela bk. M. Hulusi Lekesiz, *XVI Yüzyıl Osmanlı Düzenindeki Değişimin Tasfiyeci (Puritanist) Bir Eleştirisi: Birgivi Mehmed Efendi ve Fikirleri*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Ankara 1997).

sürdürülmüştür.[52] Demircigil ortaya koyduğu örneklerle gerek fıkıh gerekse akaid konularında İbn Teymiyye'nin yaklaşımıyla Birgivî'nin yaklaşımı karşılaştırıldığında aralarında bir benzerlik bulunmadığı ifade etmektedir.[53]

SONUÇ

Birgivî hayatı boyunca yaşadığı dönemin sorunlarına kafa yorup, bunlara yönelik çözüm üretme çabası içerisinde olmuştur. Özellikle bid'atler konusunda oldukça hassas davranmış dinin asliyetini muhafaza konusunda bütün benliği ile gayret sarf etmiştir. Yaşadığı dönemin sosyal yapısını irdelemesi eserlerinin temel özelliklerindedir. Bir taraftan ele aldığı konuların güncelliği diğer taraftan ortaya koyduğu fikirlerin geniş kitlelere hitab edebilmiş olması Birgivî'nin hem kendi devrinde hem de kendisinden sonra halk ve ilim camiasında geniş bir taraftar bulmasına neden olmuştur.

Birgivî'nin eserleri asırlar boyunca Müslümanlar arasında geniş kitlelere hitap etmiştir. Ancak burada bir hususa dikkatler çekilmelidir o da şudur: Birgivî "İtikat, ibadet ve ahlak'a dair birçok eser kaleme almış ve bunları Türkçe-Arapça olarak yayınlamıştır. Bunlardan bir kısmı veya eserlerinin belli bölümleri şerh, haşiye ve tercümelerde saptırılmış ve Birgivî ve eserleri selefi görüşleri destekler mahiyette tanıtılmıştır. Araştırmacılar özellikle el-Tarîkat el-Muhammediyye'nin şerh, hâşiye ve tercümeleriyle birlikte senelerce Osmanlı-Türk dünyası ile Orta-Asya ve Hind bölgesindeki câmi ve medreselerde, selefî çizgi çerçevesinde okutulmasının bu durumu teyid ettiğini belirtmişlerdir. Nitekim eser, İstanbul'da da Kâdîzâdeliler hareketinin el kitabı olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun on altıncı asrı önde gelen bilginlerinden biri olan Birgivî Vehhabi/Selefiyye düşüncesinin aksine bâtıniyeci

---

[52] Semiramis Çavuşoğlu, The Kadizâdeli Movement: An Attempt of Şeri'at-Minded Reform in the Ottoman Empire, Princeten University (Ph.D), (1990), 71; A. Yaşar Ocak, "İbn Kemal'in Yaşadığı XV. Ve XVI. Asırlar Türkiye'sinde İlim Ve Fikir Hareketleri", Şeyhü'l-İslam İbn Kemal Sempozyumu 1985, (Ankara: 26-29 Haziran 1986):186. Ayrıca bk. Kalaycı, "Birgivî Mirasının Toplumsal ve Metinsel Taşıyıcıları: Kadızâdeliler ve Etrafındaki Ulema": 442 vd.

[53] Demircigil, "Birgivi'nin Tasavvuf ve Tarikatlere Bakışı": 729. Krş. Muhammet Raşit Akpınar, "Osmanlı Toplumunda Selefî Düşüncenin Tipik Bir Temsilcisi Olarak Kadızâdeliler", *İlahiyat Akademi*, 1/1-2, (Ocak 2015): 303-315.

unsurlar taşımayan tasavvuf/zühd hareketini tavsiye ve telkin etmiş, tepyekün karşı çıkma yerine dinin aslını korumak amacıyla bid'at[54] ve bâtıl inançlardan uzak durmayı ve şeriata ittibâyı şiar edinmiştir. Onun, Osmanlı toplumundaki bâtıniyeci tasavvuf ve tarikat hareketine karşı sert bir üslupla mücadele bayrağı açması ve bu mücadelesini gerek vaaz ve sohbetlerinde gerekse yazdığı eserlerinde sürekli gündemde tutmaya çalışması asla Vehhabi/Selefiyyeci bir tutum, düşünce veya metod gereği değildir. Sonradan ve yanlı yapılan değerlendirmelerde Birgivî'nin, hem bid'atlar hem de tasavvuf ve tarikatlar konusundaki bakış açısı ve tutumu indirgemeci bir yaklaşımla dinde tasfiyecilik ile eşdeğer bir şekle getirilmesi vakıaya asla uymamaktadır. Aklıselim sahibi ve bilimsel metoda saygılı bütün bilim insanları Birgivî'nin fikirlerinin İbn Teymiyye ve Selefiyye'nin etkisi ve örf tanımazlıkla izah edilmeye çalışılmasının onun hem meşrebine hem de konuyla ilgili eserlerine uymadığını ifade etmektedirler. Bütün bunlar kasıtlı ve eserlerinde yer alan pek çok ayrıntı göz ardı edilmek ve kendi görüşlerine aykırı ilaveler yapılmak suretiyle üretilmiştir. Ehl-i sünnet çizgisinde olan Birgivî'nin tasavvuf ve tarikatlar konusundaki yaklaşımı çok açık ve nettir: Bâtıniyeci ögeler içeren tasavvuf ve tarikatlara muhalefet. Sonuç olarak Birgivî Mehmed Efendi ve onun mirasını paylaşan kesimlerin söylemlerinin ağırlıklı olarak Hanefî gelenekten beslendiğini, bu nedenle de İbn Teymiyye'ye veya Selefîliğe indirgenemeyecek ölçüde yerel olduğunu vurgulamak ve bu minvalde yayınlar yapmak gerekmektedir. Birgivî'nin her fırsatta Hanefi-Matüridi gelenek içinde yer aldığını[55] ve tasavvuf taraftarı olduğunu ifade etmesine rağmen Selefilerin kendi amaçlarına alet etmesi onların en büyük tutarsızlıklarındandır. Ayrıca yetenekli ve entelektüel seviyesi yüksek bir müderris olduğu, ilim ve kültür tarihimizin nadide kişilikleri arasında yer aldığı belirtilmelidir.

Birgivî Mehmet Efendi fıkıhta Hanefî, itikadî inançlarda İmam Maturîdî'nin görüşlerini benimsemiş ve hayatı boyunca bu çizgisinden asla sapmamıştır. Bu nedenle istismar amaçlı ona isnat edilmeye çalışılan ve günümüzde tüm dünyada aşırıcı görüş ve faaliyetleri ile anılan

[54] Seda Özsoy, "Osmanlı Devleti'nin Yeniliklere Yaklaşımı Üzerine Bir Deneme: Birgivi Ve Bid'at", *Dört Öge* 3, (2013): 103-115.

[55] Mesela bk. Çağrıcı, "Gazzâlî'nin İhyâ'sı ile Birgivî'nin Tarikat-ı Muhammediyyesi'nin Mukayesesi", 477; Önal, "İmam Birgivî'nin Siyasî-İtikadî Mezheplere Yaklaşımı", 2404-2437.

Vehhabilik ile asla aynı düzlemde olmamıştır. O sadece insaf sahibi bütün Müslümanların yapması gerekenleri yapmış ve dönemindeki Müslümanların hatalarına dikkatleri çekerek eleştirmiştir. Devrinin mütefekkir alim seviyesine ulaşan Osmanlı Türk Birgivî'nin ikazları gerekçe gösterilerek -kendisinin asla onaylamayacağı- Vehhabi/Selefîlerce istismarına asla müsaade edilmemelidir. Sonuç olarak ümmet için zahmet çekmiş bir zahid, yetkin bir Osmanlı âlimi, nezih bir Maturîdî ve sorumluluk sahibi bir sûfî olan Birgivî'nin fitneci, tekfirci, ötekileştirici ve ayrıştırıcı grupların elinde istismar edilmesinin engellenmesi, günümüz Müslümanlarının öncelikli görevlerinden biri olduğu kanaatindeyim.